

ЗБРОЙНА БОРОТЬБА УПА ПІВДЕННОЇ ВОЛИНИ ПРОТИ НІМЕЦЬКИХ ОКУПАНТІВ ТА БІЛЬШОВИЦЬКОЇ ПАРТИЗАНКИ ВЕСНОЮ ТА ВЛІТКУ 1943 РОКУ

© Нікітчук О.Я., 2005

Розглядається боротьба новостворених загонів УПА Південної Волині проти німецьких окупантів та більшовицької партизанки весною та влітку 1943 року.

In this article the struggle of newly-created units of Ukrainian Insurgent Army of South Volyn' against German invaders and bolshevist partisan movement in spring 1943 during World War II is considered.

Сьогодні, коли самостійна Українська держава робить перші кроки на шляху державного будівництва, не можна не згадати перші витоки цих подій в 1942–1943-х роках на теренах Південної Волині, а саме – на Дубнівщині, Острожчині, Кременеччині, територія яких примикала безпосередньо до Галичини. Ми хочемо загострити увагу на розгортанні національно-визвольних змагань на цих теренах, де в досліджуваний період відбувалися неповторні події злету національно-визвольних змагань, їх героїзму і величезної національної свідомості і жертвності в ім'я української державності і самостійності.

Ці питання ще не були предметом детального вивчення українських істориків. Частково їх розглядали в свої спогадах учасники визвольних змагань на Волині, М. Скорупський, І. Марчук та інші. Певна увага подіям на Південній Волині приділялась в узагальнюючих працях істориків Ю. Киричука та Б.Д. Черномаза.

Вже минуло понад 63 роки, коли висока національна свідомість і безмежна любов до нації, до всього народу на шляху боротьби за створення самостійної держави під проводом ОУН покликала до створення Української Повстанської Армії. Відзначаючи її створення, ми словами відомої патріотичної пісні повторяємо: “...десь там на Волині зародилася легендарна УПА”.

Супротив і вперта ворожість нацистів щодо акту проголошення 30 червня 1941 року Маніфесту про відновлення української дер-

жавності започаткувала посилення їх боротьби на західних теренах України, яка і привела до створення УПА. Загони УПА створювались, завдяки високій національній свідомості і патріотизму українського народу. Адже Україна, на відміну від Польщі, Франції, Югославії та інших країн, які були окуповані нацистською Німеччиною, ставши на шлях збройної боротьби, не мала не тільки своєї армії, вишколених військових кадрів, запасів зброї, військового одягу, ліків, але і своєї власної держави. І тому українська молодь мобілізувалась, проти своєї волі у чужі ворожі армії, які виступали проти інтересів української нації.

Поляки українців на західних теренах до військового вишколу майже не допускали. Українське вояцтво, яке потрапляло до німецького полону, винищувалось, а тих, що були в рядах більшовицької армії, пильно стерегли політруки, які ненавиділи українських націоналістів більше ніж німців.

Таким чином, у період формування УПА Україна не мала навіть тих можливостей, що були в неї в період національно-визвольних змагань 1917–1920 рр. УНР і ЗУНР створювали збройні формування за рахунок українізованих військових частин російської армії і Січових Стрільців австрійської армії, які були обмундировані і озброєні. Вояцтво УПА, на відміну від минулого періоду, створювалося для боротьби проти німців і більшовиків тільки з українського населення, окупованого німцями, і в бою здобувало собі зброю, військовий одяг тощо.

ОУН, яка мала стати ініціатором і організатором формування повстанчих збройних сил, була розколота на дві частини: ОУН(б) і ОУН(м), що негативно впливало на погодженість спільних дій у боротьбі проти насильства нацистів і більшовиків. ОУН мусила багато часу та сил віддати перебудові на західноукраїнських землях та розбудові своєї мережі на східних теренах України. Ця величезна національна свідомість і відповідальність ОУН перед українським народом дала змогу перейти від етапу політичної боротьби до всенародного збройного національно-визвольного руху і створення УПА. Перший відділ УПА створив військовий реферат Крайового Проводу ОУН на Волині у жовтні 1942 р. Остап. Справжнє прізвище Остап-Сергій Качинський, син православного священика на Волинському Поліссі, колишній старшина польської армії.

Але окремі дослідники історії УПА не дають комплексної відповіді, чому саме на Волині виник повстанський злет уже в 1942 р. Адже Перша Конференція ОУН у вересні 1941 р. не приймала постанови про негайний перехід до загальнонаціонального збройного супротиву, а на Рівненському Поліссі уже в жовтні 1942 р. був створений відділ УПА. До її організування окремі повстанські загони ОУН почали збройну боротьбу уже зимою з 1941 на 1942 рік. Це були низові організації, які діяли сміливо, одноставно і розкол в ОУН в лютому 1940 року для них ще не був до кінця зрозумілим.

По-перше, солідаризуючись з дослідниками виникнення перших загонів УПА, що їх зародженням стала Волинь тому, що тут, крім німецьких утисків, взнаки населенню давалися ще більшовицькі партизани і польські “пляцуфки”, не можна не враховувати політичного становища, яке склалося на цих територіях від Сарн до Кременеччини, де проходив польсько-радянський кордон після поразки національно-визвольних змагань українського народу в 1917–1921 рр.

Саме Дубнівщина, Кременеччина, Рівне, Сарни, Остріг, Здолбунів стали в різний час тимчасовим притулком визначних діячів УНР, таких як Отаман Симон Петлюра, генерали Тютюнник, Павленко, Удовиченко, полковник Волошин (батько члена проводу ОУН – Рос-

тислава Волошина на ст. Озеряни Княгиненської парафії), патріарх УАПЦ – Мстислав (Скрипник) та багато інших, які разом з Євгеном Коновальцем, Андрієм Мельником і керованими ними галицькими Січовими Стрільцями захищали УНР від більшовицької навали, знешкоджували гнізда більшовизму як на “Арсеналі” в Києві, так і в інших місцях. Їх подвиги свято шанує уся Україна [1].

Участь краян вищезазначених теренів у національно-визвольних змаганнях 1917–1921 рр. у походах генерала Тютюнника проти більшовизму і величезна виховна робота визначних діячів УНР, які проживали на цій території в період польського поневолення, піднесло на значний рівень національну свідомість. По всьому краю в передвоєнний час в містах, великих селах були організовані “Просвіти”, поширення українських видань, особливо про злочини більшовизму на Україні, спогади відомих діячів УНР, ЗУНР про національно-визвольні змагання і причини їх невдач. Лише на Дубнівщині і Кременеччині в передвоєнний час діяло понад 150 організацій “Просвіта” та її філіалів у населених пунктах. Ними були зібрані пожертвування на українські видання в сумі понад 15 тис. злотих [2].

Тому ми вважаємо, що піднесення національної свідомості і розуміння, що здобути незалежність України в той час можна було лише зі зброєю в руках, привело до зорганізації окремих загонів і утворення Української Повстанської Армії саме від Сарн до Кременеччини уздовж колишнього радянсько-польського кордону.

По-друге, в той час, коли Галичина була в підпіллі і створювалися збройні боївки, на теренах південної Волині, як і на всій території краю, боротьба з німецькими окупантами, радянською партизанкою і польськими грабівницькими бандами зимою і весною 1943 року охоплюють усі українські населені пункти. Найбільші бої проходили в населених пунктах, розташованих в чотирикутнику Кременецько-Дубнівського лісу Дубно–Остріг–Шумськ–Кременець, який сполучається з Славутсько-Шепетівськими лісами. Саме цей терен став другим після Полісся центром великого українського повстанського руху з досвідченим військовим вишколом. В с. Антонівці на Кременеччині була створена перша військова

база українських повстанців на Волині. На її основі організовувались повстанські загони, штаби, військові школи. Носіями цієї боротьби, незалежно від розколу в ОУН, були ОУН(б) і ОУН(м) і вони діяли спільно проти ворогів українського народу [3].

Першим виступом було визволення боївками обох крил ОУН в'язнів Дубнівської в'язниці в січні і в лютому 1943 р. – в'язнів Кременецької в'язниці. Усі звільнені, незалежно від національності, були вдячні визволителям, а бажаючі поповнювали загони відділів УПА. Активну участь в акції звільнення в'язнів брали колишні службовці німецької допоміжної поліції, які змогли втекти після ліквідації української поліції німцями [4].

Значну перемогу в бою над німцями в березні 1943 р. здобули вояки сотні УПА під проводом сотника Черника, який був військовим провідником ОУН(б) на Дубнівщині. Бій відбувся у Білгородському лісі. Німецька жандармерія понесла значні втрати і втекла на автомашинах в с/м Вербу. Успішні бої з німецькою жандармерією весною 1943 р. провели відважні коменданти УПА: Крук, Хрін, Осип, Макс, Еней, Юрко, Борсук, Орлик, Чорнота, Журба та багато інших. Саме ці відділи на теренах Південної Волині і їх відважні командири стали центруючою основою розгортання національно-визвольної боротьби на західних і середніх теренах України, які вкрили себе невмирущою славою в боротьбі проти нацистів і більшовицьких партизанів [5].

Уже весною 1943 р. утворилася на величезній звільненій території в Чотирикутнику Дубно–Остріг–Шумськ–Кременець “Антоновецька Республіка”, центр якої знаходився у лісах між Дубно і Кременцем. Забігаючи наперед, хочу підкреслити, що саме завдяки створенню цієї військової бази, загони УПА завдали значних втрат і вийшли з оточення в боях з НКВД і регулярними більшовицькими частинами в одній із найбільших битв УПА 20 квітня 1944 р. в гурбських лісах Мізочського району на Рівненщині [6]. На звільненій території були створені відділи ОУН – старшинські вишколи в Мостах, Хотині, боївки самооборони, які контролювали усі дороги, мости, а зв'язкові слідкували і передавали грипсами про пересування німців на залізничних станціях, шосейних та ґрунтових дорогах

та в містах Дубно, Кременець, Здолбунів, Остріг, Мізоч, ст. Озеряни, Верба, Радзивилів та ін. Усім повстанським жителям на місцях керувала адміністрація в особі станичних, які підпорядковувалися вищим провідникам ОУН. Населення виконувало тільки розпорядження Проводу ОУН і його представників на місцях. Воно допомагало підрозділам УПА продуктами харчування, одягом, взуттям тощо. Усі фільварки на звільнених територіях були зліквідовані. Збіжжя, інвентар, тяглова сила і земля були розділені між селянами. Частину запасів поповнили для своїх загонів підрозділи УПА. Уже весною 1943 року на теренах Південної Волині вояки УПА змусили німців залишити 21 фільварок і втікати в міста, де були зосереджені великі німецькі гарнізони.

У липні 1943 р. советська партизанка ставила за мету закріпитися у Південній Волині, а саме: на Дубнівщині, Кременеччині і Острожчині. Виконуючи завдання советського командування, керівник табору А. Одуха був направлений з Хмельниччини в Суражські ліси Шумського району для створення бази. В таборі нараховувалося понад 500 чол., в тому числі близько 300 місцевих поляків, які повтікали з навколишніх сіл. Усі вони були добре озброєні і ставили за мету паралізувати зв'язки УПА. На закріплених територіях вони масово грабували селян, відбирали продукти харчування, одяг та інші домашні набутки. Командування УПА поставило завдання зліквідувати більшовицько-бандитське гніздо в Суражському лісі недалеко від села Теремне. Для ліквідації советської партизанки 22 липня 1943 р. були направлені Дубенський курінь Осипа з трьох сотень та Кременецький курінь Кропиви, які повністю розгромили більшовицьких наїзників і їх посібників-поляків.

Головними командирами акції були курінний Крук і командир Голубченко. В цьому бою загинув Осип – курінний Дубнівського куреня та 19 вояків обох куренів. Були захоплені цінні трофеї – документи, зброя, боеприпаси, а також вози з награбованими речами українських селян. Втрати більшовицької партизанки: 54 вбитих та 20 полонених. Випадково залишився в живих і не попав у полон їх командир Бегма. Це відбило потугу більшовицької партизанки з допомогою поляків закріпитися на окраїнах цих теренів [7].

26-го липня 1943 р. (в понеділок) у селі Антонівці відбувся великий похорон курінного Осипа. Почесну варту ніс його курінь у повному озброєнні. На похоронах був присутній Максим Рубан (Лебідь) і командир групи УПА Еней [8].

Отже, уже весною і влітку 1943 р. на теренах Південної Волині підрозділи УПА вели запеклі бої з німецькою жандармерією, советською партизанкою і бандами польських грабіжників в населених пунктах Мізоч, Нараїв, Мошаниця, Мости, Смига, Обгів, Суйми, Білгорода, Хотин, Бережці, Ланівці, Шумськ тощо.

Німецька жандармерія з допомогою польської допоміжної поліції лише протягом березня–червня 1943 року тут провела понад 80 акцій по вилученню у населення зерна, великої рогатої худоби, свиней та захопленню і вивезенню юнаків і дівчат на примусові роботи в Німеччину [9].

Ці акції супроводжувались нечуваною жорстокістю: вбивствами селян, спаленням їх будівель. Так, лядвірт у с/м Верба Дубнівського району заявляв, що німці будуть бомбардувати усі “непокірні” села, а усю рідню членів УПА розстрілювати. В с. Смордва Дубнівського району німці силою в 150 чол. провели лови людей. Спіймали 100 осіб, майже самих жінок. Їх поділили на такі групи: 1. Рідня членів УПА. 2. Прихильники самостійницького руху. 3. Здатні до фізичної праці. 4. Нездатні до фізичної праці. Останніх звільнили, усіх інших вивезли до Дубна. За кожного вбитого німця розстрілювали 30 українців. Так було в м. Дубно, с. Молодаво та інших населених пунктах [10].

Щоденно вранці і після обіду з німецькою пунктуальністю з Дубнівського аеродрому злітали німецькі “рами” і бомбили українські села і хутори. Широке зарево вогню і диму охоплювало небосхили і розповзалося аж до самого горизонту. Вдень українські села палили німці і польська допоміжна поліція, а вночі грабувала, вбивала і допалювала советська партизанка.

Для ліквідації відділів УПА на Півдні Волині німецьке командування скерувало в липні 1943 р. дивізію СС, два полки мадярів, полк і відділ німецької жандармерії. Але цей захід німецького командування повністю провалився. Зручно маневруючи в лісових масивах чотирикутника Дубно – Остріг – Шумськ – Кременець, командування УПА змусило німців

розділити дивізію на менші бойові частини, а тоді в окремих боях підрозділи УПА розгромили основні сили, а їх рештки відступили. Так, наприклад, в бою під с/м Вербою загинуло 120 німецьких солдатів, біля містечка Шумськ – 30, в Острозі – 32, в Мізочі – 11. Частина козаків перейшла на бік УПА, а мадярські частини дезертували [11].

Лише висока національна свідомість допомагала в таких бойових випробуваннях створювати перші загони УПА на теренах Південної Волині, які прославили себе не тільки в боротьбі проти фашизму, советської партизанки і польських грабіжницьких банд, але під керівництвом головного командира УПА генерала Романа Шухевича продовжили боротьбу з тоталітарним більшовицьким режимом за створення Соборної Незалежної Української Держави.

Першочерговим завданням дослідників разом з ветеранами УПА є не залишити жодного факту, що підтверджує цю героїчну боротьбу. Поповнити їх імена новими героями, згадати усіх тих, хто загинув у нерівному бою з німецькими і більшовицькими окупантами або в сталінському концтаборі смерті, боровся за волю, за Українську Самостійну Соборну Державу. Наша молодь, наше студентство повинно не тільки про це знати, але і виховуватись на славних героїчних традиціях УПА, на їх високій національній свідомості, патріотизмові і любові до України, за що ті віддавали найцінніше – своє життя в боротьбі з її ворогами. А тому Верховна Рада, Уряд і Президент України повинні видати Закон про визнання всіх вояків і командирів УПА учасниками Другої світової війни, воюючою стороною з виплатою їм компенсацій за понесені поневіряння у ГУЛАГах і тюрмах, яких вони зазнали від більшовицького і фашистського тоталітарних режимів, встановивши їм пенсії і пільги, як учасникам Другої світової війни.

Це наш святий обов’язок перед загиблими і живими синами України – вояками УПА, чия висока національна свідомість завжди була і буде слугувати нам високим прикладом у побудові Самостійної Соборної Української Держави.

1. Самчук І. На білому коні. – Нью-Йорк–Мюнхен. 1963. – С. 165. 2. За підрахунками автора на основі архівних і опублікованих мате-

ріалів. 3. Скорупський М. Туди, де бій за волю. – Лондон – Париж, 1989. – С. 89. 4. Літопис Української Повстанської Армії. Волинь і Полісся. Німецька окупація. Кн. 2. Т. 2. – Торонто, 1985. – С. 20. 6. Скорупський М. Туди, де бій за волю. – С. 148. 7. Там само. – С. 91–92. 8. Марчук І. Гурбенський бій мовою свідчень, фактів, документів // *Визвольний шлях*. – 2002. – №11

(656) – С.11. 9. Там само. – С.14. 10. Там само. – С. 17–20. 11. Скорупський М. Туди, де бій за волю. – С. 148 – 149. 12. Там само. – С. 143 – 147. 13. За підрахунками автора на основі архівних і опублікованих матеріалів. 14. Літопис Української Повстанської Армії. Волинь і Полісся. Німецька окупація. Кн. 2. Т.2. – С. 183. 15. Там само. – С. 162 –166.

УДК 356.169

А.І. Сташко

Національний університет “Львівська політехніка”

Військовий інститут

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ ПОВІТРЯНО-ДЕСАНТНИХ ВІЙСЬК УКРАЇНИ

© Сташко А.І., 2005

Висвітлено процеси зародження повітряно-десантних військ України в аспекті історичних паралелей з досвідом організації та ведення бойових дій аналогічних військових формувань різних країн.

The processes of Ukrainian air forces creation in the context of historical events related to the formation and the process experience of military actions with analogy to the military troops formation in different countries have been considered.

В епоху сучасних воєн, де майже повністю відсутня чітка лінія фронту та переважають довготривалі локальні конфлікти між ворожими сторонами, збільшується роль високомобільних військ. Опираючись на досвід багатьох сучасних військових протистоянь, з розвитком військово-технічних засобів масового знищення живої сили противника, військові спеціалісти вважають, що війни нового покоління будуть ставити перед собою завдання не знищувати ворога у глобальних війнах, а в підриві його військової потуги зсередини [2, с. 7]. Головна роль в цьому відводиться військам швидкого реагування з високими організаційними можливостями, сучасною військовою технікою та підвищеним бойовим вишколом. Роль спеціальних підрозділів є колосальна [4, с. 42]. Ці підрозділи завдяки своїй універсальності у застосуванні не подібні на традиційні армії. Цьому сприяє кілька чинників. По-перше, з розпадом у ХХ ст. великих колоніальних імперій, а також країн соціалістичного табору виникла велика кількість локальних конфліктів з партизанськими мето-

дами боротьби. По-друге, велика армія потребує значних фінансових витрат, що за умов постійних криз є згубним для економіки країни. Навіть великим та розвинутим державам не вигідно утримувати величезні експедиційні корпуси далеко за межами своїх кордонів. По-третє, моральний чинник. Ще у Першу світову війну будь-який солдат знав, що ворог може з'явитися лише з фронту, а тому може бути заздалегідь поміченим та знищеним. Це заспокоювало та надавало впевненості у власних силах. З появою високомобільних підрозділів, які діяли в тилу, деморалізація сягала найвищого рівня, поняття “перепочити в тилу” втрачало сенс. Одним з чинників успішних бойових дій в тилу противника є непомітне проникнення диверсійних підрозділів. За умов суцільної лінії фронту, контролю за комунікаціями традиційним способом це неможливо.

Із появою авіації стало можливим здійснювати парашутні десанти в тил противника з метою виконання бойових завдань через лінію фронту по повітрю [4, с. 52]. Відповідно було створено новий рід військ – повітряно-десантні